

PEDAGOGIK MAHORAT

5
2024

ISSN 2181-6833

9 772181 683301

MUNDARIJA

№	Familiya I.Sh.	Mavzu	Bet
DOLZARB MAVZU			
1.	<i>QULIYEV Yorqin Karimovich</i>	Talabalarda korrupsiyaga qarshu xulq-atvorni shakllantirishda daxldorlik fazilatining o'rni	7
PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA			
2.	<i>XAMIDOV Obidjon Xafizovich</i>	Uzluksiz amaliyot – kasbiy faoliyatni takomillshatirish garovi	14
3.	<i>Адизов Бахтиёр Рахмонович</i>	Педагогинг касбий профессионалигини такомиллаштириш йўллари	18
4.	<i>ABDULLAYEV Amrullo Nassulloyevich</i>	Oliy harbiy ta'lim muassasalari talabalarining shaxslilik sifatlarini tadqiq qilishning psixologik va ilmiy pedagogik asoslari	22
5.	<i>AKTAMOV Shohzod Ravshan o'g'li</i>	Liderlik xususiyatlari shakllanishining ilmiy-nazariy asoslari	26
6.	<i>AXMATOVA Guli Xurram qizi</i>	Jamiyatda gender munosabatlarining rivojlanish tarixi	30
7.	<i>AZIZOV Obid Ergashjanovich</i>	Psixologik-pedagogik shart-sharoitlar asosida o'quvchilarning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish	34
8.	<i>BEKKIYEVA Nargiza Rajabboyevna</i>	O'smir dunyoqarashi shakllanishida diniy tushunchalarning ijtimoiy-psixologik omillari	38
9.	<i>HAKIMOVA Fazolat Xoshimovna</i>	Maktabgacha yoshdagi bolalarda giperaktivlikning psixologik xususiyatlari	42
10.	<i>JO'RAYEV Atham Qoraqulovich</i>	Etnopsixologiya sohasidagi dastlabki tadqiqotlar	46
11.	<i>KUCHKARBAYEV Rustam Utkurovich, SAPARBAEV Tajibay, JO'RAYEV Husniddin Oltinboyevich</i>	Talabalarining kasbiy kompetentligini dasturiy ta'lim vositalaridan foydalanib rivojlantirish imkoniyatlari	50
12.	<i>LATIPOVA Umida Yusufboyevna</i>	Talabalarda ijodiy faollik motivatsiyasini oshirishda psixologik trening dasturining ahamiyati	55
13.	<i>MAMAJONOVA Shahzoda Yoqubjon qizi</i>	Psixodiagnostika metodlarini psixometrika mezonlari va uning mazmun mohiyati asosida o'rganish	60
14.	<i>NAZAROV Tohir Toshpo'lotovich</i>	Chaqiriqqacha harbiy ta'lim yo'nalishi ofitser-o'qituvchilarining ta'lim jarayonidagi pedagogik qobiliyati	65
15.	<i>RAMAZANOVA Feruza Xudoynazarovna</i>	Bo'lajak o'qituvchilarda kasbga e'tiqodni rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari	70
16.	<i>RAXIMOV Bobur Azimboyevich</i>	Oliy ta'lim pedagoglarining kasbiy taraqqiyotida psixologik omillarning o'rni	75
17.	<i>SHOMURODOV Ibrohim Xusanmurot o'g'li,</i>	Ekstremal vaziyatlarda shaxs o'zini o'zi psixologik himoya qilish jarayonining nazariy-metodologik asoslari	79
18.	<i>SOBIROVA Sharofat Umedullayevna</i>	Bo'lajak chizmachilik o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning metodik imkoniyatlari	84
19.	<i>TAIROVA Madinabonu Baxtiyarovna</i>	Bo'lg'usi tarbiyachilar fasilitator sifati, kasbiy pedagogik kompetensiyasini shakllantirish omillari va tamoyillari	89
20.	<i>TOSHOVA Shaxnoza Tojinozovna</i>	Bolalarda sog'lom turmush tarzini shakllantirishda giperaktiv bolalarning psixologik, ijtimoiy moslashuv xususiyatlarining o'rni	94

ПЕДАГОГНИНГ КАСБИЙ ПРОФЕССИОНАЛЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Б.Р.Адизов п.ф.д., профессор - Бухоро давлат университети ҳузуридаги педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш минтақавий маркази директори

Дунё миқёсида ижтимоий интеграция, глобаллашув ва ахборотлаштириш тенденцияларининг кучайиб бориши барча турдаги таълим муассасалари, жумладан, олий таълимда фаолият олиб бораётган педагогларнинг касбий профессионаллигини ошириш масалаларига бугунги замонавий талаблар асосида янада жиддийроқ эътибор қаратишни тақозо этмоқда. 2030-йилгача белгиланган халқаро таълим концепциясида “Бутун ҳаёт давомида сифатли таълим олишга имконият яратиш” долзарб вазифа сифатида белгиланди.

Педагогнинг касбий профессионализи унинг қобилияти мезонлари ҳамда касбий фазилатлари (чуқур билимга эгаллиги ва педагогик фаолиятида унга асосланганлиги)га боғлиқ, яъни таълим жараёнини ривожлантириш, ўзгарувчан шароитларда таълим муассасасига мослашуви, инновацион фаолият, ниҳоят таълим жараёнининг самарали кечишига жиддий таъсир этувчи омиллардан биридир. Талабалар қобилиятларининг қай даражада намоён булиши ва имкониятларининг қандай очилишига талабалар ва ўқитувчи-педагог ўртасидаги ўзаро ҳамкорлик шакллари, умуман олганда педагогнинг касбий профессионализига боғлиқ.

Ҳар қандай фаолиятда профессионализм (профессионал – бирор касб билан доимий шуғулланган одам, профессионализм – ўз касбини моҳирлик билан бажариш) – стандарт касбий муаммоларни ечишни билишдир.

Педагогнинг шахсининг педагогик қобилияти ва касбий жиҳатдан шаклланиши муаммолари бўйича ўтказилган педагогик-психологик тадқиқотларда “профессионализм” тушунчаси “шахсининг касб маҳорати” сифатида ўрганилади. Унинг таркибига педагогик фаолиятни амалга ошириш жараёнида шаклланган муҳим касбий сифатлар ҳамда шахсий касбий салоҳиятни ташкил этган педагогик қобилият ва маҳорат, интеллектуал, мотивацион, коммуникативлик, креативлик-ижодий, перцептив ҳамда шахс динамизми, яъни эмоционал-иродавий (иродавий таъсир ўтказиш ва мантикий ишонтира олиш) қобилиятлар комплекси киради.

Педагогнинг профессионаллик даражаси бир неча омиллар билан бевосита боғлиқ.

Биринчидан, педагогик фаолияти жараёнида индивидуал хусусиятларнинг мавжудлиги, уларни тузатиш ва такомиллаштириш, иккинчидан, педагогнинг ижтимоий-маданий муҳитга сингиши, таълим-тарбия жараёнида ижтимоий-маданий меъёрлари ва касбий маҳоратини намоён этиши.

Педагогнинг педагогик профессионализи, бинобарин, педагог фаолиятининг самарадорлиги, маълум кўрсаткичларга, масалан, педагогнинг нимага ва қандай қилиб ўргатишини қанчалик тушуниши, ҳам билиши, унинг билим даражаси ва педагогик салоҳияти, замонавий ўқитиш технологиясини қай даражада ўзлаштириб олгани, касбий педагогик маҳорати, таълим бериш ва тарбиялаш ҳамда шахсни ривожлантириш билан боғлиқ масалаларни қанчалик ҳал эта олиш педагогик қобилияти билан белгиланади.

Педагогнинг касбий педагогик профессионализи - педагогик маҳорати ва ўз касбий фаолиятини юқори савияда ташкил қила олишни таъминловчи, ўқитувчи-педагог шахс хусусиятларини йиғиндисидир. Шундай муҳим хусусиятларга ўқитувчи фаолиятининг инсонпарварликка йўналтирилганлиги, унинг касбий билимлари, педагогик қобилиятлари ва педагогик техникаси (ўз-ўзини бошқара олиш кўникма лари ва тингловчилар билан ўзаро ҳамкорлик қила олиш малакаси) киради. Бу педагогик маҳорат тизимидаги ўзини ташқи таъсирларсиз ривожлантира олиш хусусиятига эга тўртта ўзаро боғлиқ жиҳатлардир. Шундан келиб чиқиб таъкидлаш мумкинки, педагог профессионализи-бу шахс ва фаолият субъектининг мураккаб, кўп қиррали интеграл хусусиятлари мажмуаси бўлиб, унинг тузилмаси қуйидагилардан иборат: а) педагог профессионализини ташкил этувчи яхлит компонентлар; б) педагог фаолияти ва шахсига қўйилган меъёрий талаблар билан белгиланган умумий ёки типик хусусиятлар (меъёрий профессионализм). в) педагог субъект сифатида педагогик фаолият ва мулоқотда намоён бўлувчи индивидуал-психологик ва типологик хусусиятлари педагогик профессионализмнинг асосий таркибий қисмлари сифатида “касбий маҳорат”, “педагогик фаолият ва мулоқотнинг индивидуал услуги”, “педагогик

ижодкорлик”, “шахсий касбий салоҳият”ни белгилаш мумкин.

Педагогнинг касбий профессионалигини ривожлантиришда ўз устида ишлаш ва ўзини-ўзи ривожлантириш муҳим аҳамиятга эга. Ўзини-ўзи ривожлантириш вазифалари ўзини-ўзи таҳлил қилиш ва ўзини-ўзи баҳолаш орқали аниқланади. Демак, ўзини-ўзи ривожлантириш-инсоннинг ўзини шахс сифатида тўла намоён этишда йўналтирилган онгли фаолият. Ўзини ўзи ривожлантириш фаолиятнинг мақсадларини аниқ англаши ва унинг мавжудлигини, идеаллар ва шахсий йўналганликни назарда тутади.

Айнан инсониятнинг гўзал фазилатларини ўзида шакллантириш ҳар бир педагогнинг касбий профессионалигининг пойдеворини ташкил этади. Ушбу пойдеворга педагогнинг касбий профессионалиги ўзи устида ишлаш орқали ўсиб бориши мумкин.

Ўз устида ишлаш бу мутахассис томонидан ўзини ижтимоий ҳамда касбий жиҳатдан ривожлантириш, камолотга эришиш йўлида мақсадли, изчил, тизимли ҳаракатларнинг ташкил этиши тушунилади. Педагогнинг ўз устида ишлаши қуйидагиларда кўринади: касбий БКМни такомиллаштириб бориш; фаолиятга танқидий ва ижодий ёндашиш; касбий ва ижодий ҳамкорликка эришиш; ишчанлик қобилиятини ривожлантириш; салбий одатларни бартараф этиб бориш; ижобий сифатларни ўзлаштириш ва ҳоказо.

Педагогнинг ўз устида ишлаш босқичи узвий, тизимли шаклда олиб борилади, жумладан, биринчи босқичда ўз фаолиятини таҳлил қилиш асосида ютуқ ва камчиликларини аниқлайди, иккинчи босқичда эса, ютуқларини бойитиш ва камчиликларни бартараф этиш юзасидан аниқ қарор қабул қилади, учинчи босқичда қабул қилинган қарор бўйича амалий ҳаракатларни самарали ташкил этиш йўллари излайди, тўртинчи босқичда хато ва камчиликларни тақрорламасликка интилади ва сўнгги бешинчи босқичда қабул қилинган қарорнинг изчил бажарилишини доимий назорат қилиб боради.

Педагогнинг қуйидаги амалий ҳаракатлари мутахассис сифатида унинг ўз устида ишлашини ифодалаб беради: аниқ мақсад, интилиш асосида педагогик жараёни такомиллаштириш; педагогик жараён самарадорлигини, ўзининг ишчанлик фаоллигини ошириш; изчил равишда янгиланиб бораётган педагогик билимларни ўзлаштириш; илғор технология, метод ҳамда воситалардан хабардор бўлиш; фаолиятига фан-техниканинг сўнгги янгилликларини самарали татбиқ этиш; касбий кўникма ва малакаларини такомиллаштириш; салбий педагогик низоларнинг олдини олиш, бартараф этиш чораларини излаш ва ҳоказо.

Педагогларнинг ўз устиларида изчил, самарали ишлашларида фаолиятга лойиҳали ёндаша олишлари кўл келади. Уларнинг лойиҳали ёндашув асосида қуйидаги моделни шакллантира олишлари мақсадга мувофиқдир. Моделда ўз устида ишлаш босқичлари ва ҳар бир босқичда амалга ошириладиган вазифалар қайд этилади. Ҳар бир босқич учун белгиланган вазифаларнинг самарали ҳал этилиши навбатдаги босқичга ўтиш имконини беради. Маълум босқич вазифалари ҳал этилгач, педагог бу ҳолатни алоҳида бандда қайд этади:

Педагогнинг ўз устида ишлаш модели

Босқичлар	Уларда амалга ошириладиган вазифалар	Қайдлар
1-босқич		
2-босқич		
3-босқич		
4-босқич		
5-босқич		

Педагогнинг касбий профессионализмга эга бўлишида ўзини ўзи таҳлил қила олиши ҳам аҳамиятли саналади.

Педагогнинг касбий-педагогик профессионаликка эга бўлишида ўзини ўзи таҳлил қила олиши ҳам муҳим бўлиб, бу педагог томонидан касбий фаолиятда ташкил этиладиган ўз амалий ҳаракатлари моҳиятининг ўрганилиши саналади. Педагогнинг касбий-педагогик профессионалик сифатларига эга бўлишида уларнинг ўз-ўзини баҳолаш малакаларига эғалиги ҳам зарур ва бунинг натижасида у ўзини ўзи таҳлил қилади ҳамда касбий профессионалигини ҳолисона баҳолаш имкониятига эга бўлади. Моҳиятига кўра ўзини ўзи баҳолаш субъект учун шахсий имкониятларини ҳисоб-китоб қилиш, ўзига объектив баҳо бериш, ўздан қониқишни таъминлайди. Ҳар қандай мутахассисда бўлгани каби педагогнинг ҳам ўзини ўзи самарали баҳолай олишига бир қатор омиллар таъсир

кўрсатади, жумладан, ўзини тушуниш (ўзи ҳақида аниқ маълумотларга эга бўлиш); шахс сифатида ўз кадр-қимматини англаш (ўзи тўғрисидаги ижобий маълумотларни тўплаш); ўзини-ўзи назорат қилиш (ўзи тўғрисидаги шахсий фикрнинг атрофдагилар томонидан унга берилаётган баҳога мос келиши) ва б.

Ўз-ўзини баҳолаш даражаси шахснинг ўз-ўзидан қониқиши ёки қониқмаслигини белгилаб беради. Бунда ўз-ўзини баҳолаш кўрсаткичлари шахс имкониятларига мос келиши лозим.

Ўзини ўзи ошириб ёки пасайтириб кўрсатиш ўз-ўзини баҳолаш кўрсаткичларининг нотўғри бўлишига олиб келади.

Кўплаб манбаларда шахс томонидан ўз-ўзини баҳолаш қуйидаги формула асосида аниқланиши кўрсатилган: $\checkmark\checkmark\checkmark = \text{ютуклар} / \text{ўзини юқори баҳолашга интилиш}$ (ёки $\checkmark\checkmark\checkmark = \text{Ю} / \checkmark\checkmark\text{ЮБИ}$). Формулага кўра, қандайдир ютукка эришгач, шахс томонидан ўзини ўзи юқори баҳолаш (ютуклар ҳиссасини ошириш) ёки ўзига нисбатан қўяётган талабларни пасайтириш рўй беради.

Бизнинг фикримизча, $\checkmark\checkmark\checkmark$ да холисликка эришишда қуйидаги формула ҳам қўл келади: $\checkmark\checkmark\checkmark = \text{ютуклар} / \text{ўз-ўзини ривожлантириш вазифалари}$ (ёки $\checkmark\checkmark\checkmark = \text{Ю} / \checkmark\checkmark\text{РВ}$). Ушбу формула билан ишлашда педагог қуйидаги ўзини-ўзи баҳолаш моделига таяниб иш кўриши мумкин:

Ўзини-ўзи баҳолаш модели

№	Мавжуд ютуқлар	Ўз-ўзини ривожлантириш вазифалари
1.		
2.		
3.		
...		

Ушбу модел асосида ўз-ўзини баҳолаш ниҳоятда осон кечади. Борди-ю, эришилган ютуқлар сони ўз-ўзини ривожлантириш вазифаларига нисбатан кўп (1 дан катта) бўлса, у ҳолда педагог юқори даражада касбий профессионализмни намоён этади. Борди-ю, ютуқлар ва белгиланган ўзини ўзи ривожлантириш вазифалари ўзаро (1 га) тенг бўлса, у ҳолда у ўзида ўрта даражадаги касбий профессионализмни ифодалайди. Агарда, ютуқлар сони белгиланган ривожлантириш вазифаларидан кам (1 дан кичик ёки 0 га тенг) бўлса, у ҳолда педагогнинг касбий профессионализм даражаси паст ҳисобланади ва бу ҳолат педагогдан ўз касбий профессионализмни ривожлантиришга жиддий эътибор беришини талаб қилади.

Формулада “ўзини ўзи ривожлантириш вазифалари” жумласи қўлланилган экан, энг аввало, ўзини ўзи ривожлантириш нима эканлигини тушуниш олиш лозим.

Ўз-ўзини ривожлантириш педагогнинг ўзида касбий тажриба, малака ва маҳоратни такомиллаштириш йўлида аниқ мақсад ва пухта ўйланган вазифалар асосида мустақил равишда амалий ҳаракатларни ташкил этиши орқали амалга оширилади. Кўплаб тадқиқотчилар ўз-ўзини ривожлантиришнинг энг самарали усулларида бири сифатида махсус дастурларни ишлаб чиқиш ва татбиқ этишда деб билади, бу дастурлар педагогнинг индивидуал ривожланишига йўналтирилган бўлиши самарали натижаларни намоён қилади.

Индивидуал ривожланиш дастури (ИРД) – ҳар бир шахс ёки мутахассиснинг ўзида маълум сифат, БКМ, касбий профессионализмни шакллантириш ва ривожлантириш эҳтиёжлари асосида ишлаб чиқилган шахсий-амалий характердаги дастур. Ушбу дастурда касбий фаолиятни ташкил этиш учун зарур бўлган БКМ ҳамда касбий профессионализм сифатларини шакллантириш ва ривожлантириш муддатлари белгиланади.

Педагог томонидан ишлаб чиқиладиган “Индивидуал ривожланиш дастури” қуйидаги таркибий элементлардан таркиб топади: педагогик билимлар; психологик билимлар; мутахассислик билимлари; дидактик малакалар; тарбиявий ишларни ташкил этиш малакалари; руҳиятнинг касбий аҳамиятга эга хусусиятлари ва шахсий сифатлар; ўз-ўзини ривожлантириш мақсадлари; ўз-ўзини ривожлантириш учун топшириқлар.

Педагогнинг касбий-педагогик профессионаллигини ривожлантириш мақсадига йўналтирилган бу каби индивидуал ривожланиш дастурлари педагогнинг ўзида маълум сифат, БКМ, касбий профессионализмни такомиллаштириш ва ривожлантириш эҳтиёжлари асосида ишлаб чиқилган бўлиши лозим. Ушбу дастурда касбий фаолиятни ташкил этиш учун зарур бўлган касбий профессионализмни шакллантириш ва ривожлантириш муддатлари белгиланиши мақсадга мувофиқ. Ҳар қандай педагог ўзи учун шахсий амалий характерга эга бўлган индивидуал ривожланиш

дастурларини ишлаб чиқа олиши, у асосида педагогик фаолиятни йўлга қўйиши зарур. Унинг индивидуал ривожланиш дастури индивидуал равишда ўзида касбий-педагогик профессионализмни такомиллаштириш ва ривожлантириш эҳтиёжларига таянган ҳолда ишлаб чиқилсагина юқори самарадорликка эришилади.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги ПФ-5847-сонли “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармони.
2. Ежак Е.В. Психологическое обеспечение профессионального развития педагога в условиях рисков современного образования. дисс... док. психол. наук. – Ростов-на-Дону.: 2017. - 315 с.
3. Муслимов Н.А. ва бошқалар. Педагогик компетентлик ва креатив асослари. Ўқув-методик қўлланма. – Т.: “Sano-standart”, 2015. – 120 б.
4. <http://bimm.uz> – Олий таълим тизими педагог ва раҳбар кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишни ташкил этиш бош илмий-методик маркази.